

MISCELLANEA

Jacek Antoni Szpak

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska
starling@onet.eu • <https://orcid.org/0000-0003-3464-9214>

Klasztor paulinów w Topolnie w latach 1685–1818

Pauline Monastery in Topolno in years 1685–1818

Paulinerkloster in Topolno zwischen 1685 und 1818

Słowa kluczowe: gospodarka, finanse, Kościół katolicki, Prusy Królewskie, zakon paulinów

Keywords: economy, finance, Catholic Church, Royal Prussia, Pauline Order

Schlüsselwörter: Wirtschaft, Finanzen, Katholische Kirche, Königliches Preußen, Paulinerorden

STRESZCZENIE

Paulinów do Topolna sprowadzili w 1685 r. Adam Zygmunt Konarski i jego brat Andrzej Konarski. W latach 1772–1783 prusacy przejęli wieś Cieleśzynek. W dobrach klasztoru, jak w całej Rzeczpospolitej obowiązywała pańszczyzna sprzężajna i piesza. W folwarkach klasztornych uprawiano: żyto, pszenicę, owies, jęczmień, groch i tatarkę. Plony były wydatkowane m.in. na zasiewy, spożycie w klasztorze i folwarku. Gospodarka hodowlana miała charakter uzupełniająca, a jej głównym celem było dostarczenie siły pociągowej w postaci wołów i koni. W dobrach klasztornych działały młyny, browary i gorzelnie przerabiające produkty folwarczne.

Wśród przychodów dominowały kompetencje wypłacanych za skonfiskowane przez państwo pruskie dobra ziemskie. Wśród wydatków dominowały: koszty prac budowlanych, remontowych i artystycznych. W 1810 r. król pruski skasował klasztor, jednak paulini pracowali w parafii do 1818 r.

ABSTRACT

The Pauline Order came to Topolno in 1685 by invitation of Adam Zygmunt Konarski and his brother Andrzej Konarski. In the years 1772–1783, Prussians took over the village of Cieleśzynek. As in the whole of Poland, the monastery estates exercised corvée with animals and on foot. The following crops were grown on the monastery farms: rye, wheat, oats, barley, peas

and green buckwheat. The crops were used for sowing, consumption in the monastery and at the farm. Livestock farming was complementary, its main purpose was to provide oxen and horses for work. There were mills, breweries and distilleries processing farm products. The revenues were dominated by competencies paid for lands confiscated by the Prussian state.

Among the expenses, the following were dominant: costs of construction, renovation and artistic works. In 1810, the Prussian king dissolved the monastery, but the Pauline monks worked in the parish until 1818.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Paulinermonche wurden im Jahr 1685 von Adam Zygmunt Konarski und seinem Bruder Andrzej Konarski nach Topolno gebracht. In den Jahren 1772–1783 übernahmen die Preußen das Dorf Schellenschin im Kreis Schwetz (Cieleszynek). Auf den Klostergütern herrschte, wie in der gesamten Republik, eheliche Leibeigenschaft und Fußknechtschaft. Auf den Höfen des Klosters wurden Roggen, Weizen, Hafer, Gerste, Erbsen und Kalebassen angebaut. Die Ernte wurde u. a. für die Aussaat und den Verbrauch im Kloster und auf dem Gut verwendet. Die Viehzucht war eine Ergänzung und diente vor allem der Bereitstellung von Zugkraft in Form von Ochsen und Pferden. Die Klostergüter verfügten über Mühlen, Brauereien und Brennereien, die herrschaftliche Produkte verarbeiteten. Bei den Einnahmen überwogen die Abgaben für die vom preußischen Staat beschlagnahmten Ländereien.

Bei den Ausgaben dominierten die Kosten für Bau, Renovierung und künstlerische Arbeiten. Im Jahr 1810 hob der preußische König das Kloster auf, aber die Paulinermonche arbeiteten noch bis 1818 in der Gemeinde.

W Topolnie funkcjonował klasztor, na czele, którego stał przeor. Zarządzał on wszelkimi sprawami związanymi z działalnością placówki. W dobrach klasztoru, jak w całej Rzeczpospolitej obowiązywała pańszczyzna sprzężajna, którą odrabiali gburzy, czyli kmiecie. Pozostałe grupy poddanych odrabiała pańszczyznę pieszą. Poddani musieli również wykonywać inne zobowiązania, np. podwody. Formą pomocniczą w folwarkach klasztornych była także praca czeladzi.

Areał całkowity dóbr klasztoru w Topolnie wynosił 10,70 łanów chełmińskich. Jednak uprawiano tylko do 50% areału. Pozostała część ziemi, to łąki, pastwiska i nieużytki. W folwarkach uprawiano: żyto, pszenicę, owies, jęczmień, groch i tatarkę. Wydajność z jednego wysianego ziarna nie była duża. Mediana dla czterech głównych zbóż wynosiła 2 ziarna. Plony były wydatkowane na zasiewy, spożycie w klasztorze i folwarku, ordynarię dla czeladzi, propinację, kontrybucje wojskowe, na sprzedaż, na zapłatę za usługi, na paszę dla zwierząt hodowlanych oraz pomoc dla poddanych. Gospodarka hodowlana miała charakter uzupełniający, a jej głównym celem było dostarczenie siły pociągowej w postaci wołów i koni. Hodowano konie, woły oraz bydło mleczne, trzodę chlewną, owce i drób. W dobrach klasztornych, jak w każdym majątku na obszarze Rzeczpospolitej, działały młyny, browary i gorzelnie przerabiające produkty folwarczne.

Wśród przychodów dominowały, te otrzymywane z tytułu kompetencji wypłacanych za skonfiskowane przez państwo pruskie dobra ziemskie. Następne kategorie

dochodów to: darowizny, odsetki od zapisanych kapitałów, sumy niezidentyfikowane, przychody z tytułu opłat *iura stolae* i ofiary od wiernych, spłaty długów, przychody z gospodarki folwarcznej i czynsze od poddanych. Wśród wydatków dominowały: koszty prac budowlanych, remontowych i artystycznych, podatki, odsetki od wyderkafów, pensje dla czeladzi czy wynagrodzenie za usługi. Generalnie dochody klasztoru były stosunkowo niewielkie i często pojawiał się deficyt finansowy.

Klęska w wojnie z Francją w 1806 r. i konieczność spłacenia kontrybucji, spowodowały, że Fryderyk Wilhelm III w 1810 r. wydał edykt kasacyjny. Paulini jednak pracowali w Topolnie do 1818 r. Wówczas, to władze pruskie zmusiły zakonników do opuszczenia klasztoru i przekazały parafię biskupowi diecezjalnemu.

FUNDACJA KLASZTORU W TOPOLNIE I JEGO UPOSAŻENIE

Parafię w Topolnie za zgodą biskupa kujawskiego Piotra Tylickiego ufundował w 1606 r. chorąży pomorski Samuel Konarski. Pleban utrzymywał się z funduszu wypłacanego przez fundatora w kwocie 110 złotych polskich (zł pol.) rocznie. Fundację potwierdzili specjalnymi dokumentami król Zygmunt III Waza i arcybiskup gnieźnieński Bernard Maciejowski¹.

Pierwszy, drewniany kościół w Topolnie powstał w 1583 r., natomiast murowany zaczęto wznosić z fundacji Adama Konarskiego w 1679 r.² Ostatnie prace ukończono w 1736 r.³ Konsekracja nie ukończonego jeszcze kościoła odbyła się 20 lipca 1718 r.⁴

Paulinów do Topolna sprowadzili w 1685 r. bracia, proboszcz katedry warmińskiej Adam Zygmunt Konarski i Andrzej Konarski podkomorzy pomorski⁵. Fundację zatwierdził biskup kujawski Bonawentura Madaliński⁶.

Paulini otrzymali od fundatorów w zarząd parafię, na uposażenie, której składała się wieś Cieleszynek przekazana ok. 1638 r. przez wojewodę malborskiego Samuela Konarskiego⁷. Ponadto fundatorzy przekazali zakonnikom pewne działy we

¹ Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie (dalej: AJG), sygn. 1565, s. 1; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: APByd.), Klasztor w Topolnie (dalej: KT), sygn. 1, s. 77–87; *Urządnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 127 (poz. 829); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 457.

² S. Chodyński, *Paulini w Polsce*, w: *Encyklopedia kościelna*, wyd. M. Nowodworski, t. XVIII, Warszawa 1892, s. 497–500.

³ J. Zbudniewek, *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów „Nasza Przeszłość”* 1969, 31, s. 219; J. Zbudniewek, *Paulini wczoraj i dzisiaj*, „*Studia Claromontana*” (dalej: SC), 2007, t. XXV, s. 252–253.

⁴ APByd., KT, sygn. 1, s. 386.

⁵ J. Zbudniewek, *Katalog domów i rezydencji...*, s. 219; *Księga 2 obejmująca lata od 1663 do 1727. Autor: o. Mikolaj Benger OSPE*, w: *Roczniki zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika*, t. I, opr. L. Chałupka, Częstochowa–Jasna Góra 2008, s. 580. J. Zbudniewek, *Paulini wczoraj i dzisiaj...*, s. 252–253, *Urządnicy Prus Królewskich...*, s. 132 (poz. 878).

⁶ AJG sygn. 1565, s. 9, 13.

⁷ APByd., KT, sygn. 2, s. 36–37; Samuel Konarski chorąży pomorski 1608–1618, kasztelan gdański 1618–1626, wojewoda pomorski 1626–1629 i malborski 1629–1641, zob. – *Urządnicy Prus Królewskich...*, s. 91, 110, 127, 136 (poz. 427, 633, 830, 921); APByd., KT, sygn. 1, s. 19–20, 24, 26; 61–74.

wni Dąbrówka⁸. W późniejszym okresie paulini otrzymywali jeszcze drobne działki ziemi. W 1695 r. Elżbieta Konarska i jej syn Zygmunt, podkomorzy pomorski, przekazali klasztorowi dwie łąki⁹. W 1734 r. w wyniku ugody między przeorem klasztoru topolniańskiego, o. Eleuterem Biernackim a Ignacym Bąkowskim, klasztor otrzymał w 3-letnią dzierżawę z możliwością przedłużenia na kolejne 3 lata, kolejną łąkę¹⁰. W 1750 r. Franciszek Moszczyński kasztelan brzesko-kujawski przekazał klasztorowi las leżący wokół wsi Łęczów¹¹. Z kolei w 1761 r. Franciszek Czapski starosta nieszawski darował paulinom plac o wymiarach 66 na 31 łokci¹². Wreszcie biskup chełmiński Teodor Andrzej Potocki przekazał klasztorowi kawałek pola zwany Kępą. Korzystali z niego olędrzy ze wsi Trempla, Topolno i Grabówka¹³.

Po pierwszym rozbiore w 1772 r. władze pruskie zaczęły dążyć do przejęcia dóbr klasztornych. Dlatego zażądano przedstawienia wszystkich dokumentów, które świadczyłyby o prawnym posiadaniu nieruchomości przez paulinów. Żądano także, aby wpisano akt własności do ksiąg hipotecznych. Sprawa toczyła się w Rejencji w Chojnicach w 1777 i 1778 r.¹⁴ W tej sytuacji paulini zmuszeni byli wynająć adwokata, który prowadził ich sprawy w urzędach pruskich¹⁵. W 1785 r. ówczesny biskup kujawski Józef Rybiński powołał specjalną komisję dla zbadania praw instytucji duchownych do dóbr i kapitałów. Ówczesny przeor z Topolna, o. Maurycy Strachwitz przedstawił wszystkie dokumenty poświadczające prawa klasztoru i parafii do dóbr ziemskich i kapitałów¹⁶. Jednak dokumentacja zakonna w opinii administracji pruskiej była niewystarczająca i paulini z Topolna między 1772 a 1783 r. utracili Cieleszynek¹⁷.

ZARZĄD KLASZTOREM I DOBRAMI

Domy paulińskie dzieliły się na konwenty, którymi kierował przeor (*prior*) i rezydencje na czele z podprzeorem (*subprior*). Rezydencjami były nowo założone placówki, o niestabilizowanej sytuacji organizacyjnej i ekonomicznej. Konwent, to placówka, w której pracowało i mieszkało minimum sześciu profesów, czyli zakonników, którzy złożyli śluby wieczyste. Przeor dbał o zachowanie dyscypliny zakonnej, mianował

⁸ *Księga 2 obejmująca lata...*, s. 580; AJG, sygn. 1641, s. 328.

⁹ AJG, sygn. 1641, s. 328; APByd., KT, sygn. 1, s. 373–374.

¹⁰ APByd., KT, sygn. 9, s. 255–257.

¹¹ APByd., KT, sygn. 1, s. 19–20, 24, 26; Franciszek Moszczyński chorąży brzeski 1709–1716, podkomorzy inowrocławski 1716–1731, kasztelan brzesko-kujawski 1731–1751, zob. – *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski, K. Stanek przy współudziale: Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, s. 30, 36, 100 (poz. 17, 82, 723).

¹² APByd., KT, sygn. 1, s. 27.

¹³ *Ibidem*, s. 416.

¹⁴ *Ibidem*, s. 8–14, 61–74.

¹⁵ APByd., KT, sygn. 12, s. 21–25.

¹⁶ APByd., KT sygn. 1, s. 422–428.

¹⁷ AJG sygn. 1641, s. 328. APByd., KT sygn. 1, s. 149, 416; sygn. 9, s. 11–13.

niższych urzędników w klasztorze (spowiedników, rektora chóru zakonnego, zakrystiana i bibliotekarza) oraz wykonywał polecenia władz zakonu. Kadencja przeora trwała maksymalnie do 6 lat. Zastępcą był podprzeor, który pod nieobecność przełożonego zarządzał klasztorom. Podprzeor prowadził także kronikę klasztoru oraz księgę postulatów przedstawionych przez członków konwentu na ręce władz prowincji. W księdze tej zapisywał także rozporządzenia władz zakonu i prowincji oraz wszelkie oficjalne dokumenty wysyłane z klasztoru lub doń przychodzące. Co najmniej raz w roku kronika klasztorna była przedstawiana sekretarzowi prowincji, który dokonywał z niej wypisów do kroniki prowincji. Podprzeor nadzorował również przestrzeganie reguły zakonnej w klasztorze¹⁸.

Wysoką pozycję w zakonie mieli kaznodzieje, których dożywotnio mianowały władze zakonne. W refektarzu kaznodzieje zajmowali miejsce zaraz za przeorem, co było wyrazem ich statusu w konwencie. Znaczną rolę odgrywali spowiednicy. Aby administrować sakramentem pokuty, trzeba było uzyskać zgodę biskupa miejsca. Natomiast, aby spowiadać współbraci, kandydaci na spowiedników musieli uzyskać zgodę przełożonych zakonnych. Ważną pod względem gospodarczym rolę w konwencie, odgrywali prowizor, depozytariusz i dyspensator, czyli prokurator. Pierwszy z nich ściągał długi, daniny i czynsze oraz zarządzał dobrami. Depozytariusz przechowywał pieniądze i wszelkie ruchomości należące do zakonników, a dyspensator, zwany też prokuratorem, dbał o zaspokojenie potrzeb materialnych konwentu¹⁹.

Istotną rolę odgrywał także zakrystian, którego obowiązkiem było zadbanie o odpowiedni stan świątyni klasztornej lub parafialnej. Dbał on o wyposażenie kościołów w naczynia i bieliznę liturgiczną, opiekował się cmentarzem oraz spisywał inwentarze przedmiotów znajdujących się w kościele. Ponadto zakrystian dbał o opał dla klasztoru, kontrolował porządek nabożeństw, mszy i świąt kościelnych, zbierał wszelkie datki i ofiary przekazywane przez wiernych. Wreszcie spisywał nazwiska dobroczyńców i ofiarodawców. W strukturze konwentów paulińskich występowali także: dyżurny kapłan, który dbał o porządek w chórze klasztornym i odprawiał mszę konwentualną; lektor, który czytał lekturę w czasie spożywania posiłków; bibliotekarz oraz wikariusze parafialni²⁰.

¹⁸ C. Koźbiałowicz, *Wyjaśnienie do konstytucji paulińskich zwane „Directorium Ordinis S. Pauli Primi Eremitae” z roku 1736*, SC 1996, t. XVI, s. 220–221; K. Szafraniec, *Konwent paulinów jasnogórskich 1382–1864*, Rzym 1966, s. 6; AJG, sygn. 536, *Actorum Provinciae Poloniae* (dalej: APP) t. 6, s. 719; AJG, sygn. 538, APP t. 8, s. 130–140, 303, 598–607; AJG, sygn. 1626, s. 57–59, 61, 63, 65–66, 68–69; J. Szpak, *Struktura organizacyjna i społeczna saskich saskich*, w: *Religia i polityka. Kwestie wyznaniowe i konflikty polityczne w Europie w XVIII wieku*, red. L. Harc, G. Wąs, Wrocław 2009, s. 359.

¹⁹ C. Koźbiałowicz, op. cit., s. 213, 233; J. Flaga, *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, t. II, cz. 1, *Duszpasterstwo*, w: *Materiały do atlasu historycznego Chrześcijaństwa w Polsce*, t. VIII, Lublin 1991, s. 28; J. Flaga, *Działalność duszpasterska zakonów w drugiej połowie XVIII wieku*, Lublin 1986, s. 81–112; K. Szafraniec, op. cit., s. 6, 16–17, 47–66.

²⁰ J. Szpak, *Struktura organizacyjna i społeczna paulinów polskich w dobie stanisławowskiej*, w: *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. I, *Kultura–instytucje–gospodarka w XVI–XVIII stuleciu*, red. K. Łopatecki, W. Walczak, Białystok 2007, s. 455–456.

Ponieważ w Topolnie funkcjonował konwent, na jego czele stał przeor. Duże zasługi dla placówki w Topolnie położył o. Roman Respondzik, który zorganizował pracę duszpasterską w parafii oraz położył fundamenty ekonomiczne klasztoru. Ojciec Respondzik pracował długie lata w Brdowie, gdzie zaprzyjaźnił się z rodem Konarskich. W Topolnie pracował 10 lat, z tego 9 był przeorem. Za jego rządów zagospodarowano Cielešzynek i posiadłości w Dąbrówce. Jednocześnie przekształcił plebanię w klasztor, wznosił ołtarz wielki, ozdobił kościół i zniszczony szpital parafialny²¹. Wśród osób sprawujących urząd przeora trzeba również wymienić: o. Jacka Szelewicza, który pełnił swój urząd przez 4 lata, o. Maurycego Strachwitza, który był 6 lat przeorem i o. Wiktora Wojnakowskiego, który był trzykrotnie przeorem 9 lat²².

W klasztorze pracowali również podprzeorzy oraz bracia-laicy, którzy wspierali przełożonych w zarządzie ekonomicznym. Niektórzy zakonnicy pełnili urząd podprzeora kilkakrotnie. Do tej grupy należeli: o. Bonifacy Oborski (7 lat), o. Atanazy Pietrzykowski (6 lat) czy o. Walenty Obert (10 lat). Fakt, że ci paulini pełnili urząd podprzeora przez wiele lat, świadczy o ich dobrym wywiązywaniu się z obowiązków. Z kolei bracia-laicy pełnili funkcje ekonomów. Najdłużej z nich pracował br. Józef Chlewiński (1779–1785)²³.

ORGANIZACJA PRACY W DOBRACH KLASZTORU W TOPOLNIE

Podstawową formą pracy w folwarkach była pańszczyzna. Na Pomorzu zobowiązani byli do niej gburowie, czyli chłopci posiadający zasadniczo 1 łan chełmiński (16,8 ha). Gburów należy podzielić na szarawarkowych, którzy odrabiali pańszczyznę i czynszowych, którzy płacili daninę pieniężną²⁴.

Informacje dotyczące zobowiązań feudalnych zachowały się jedynie z 1700 r. Wówczas 8 gburów z Cielešzynka odrabiało pańszczyznę sprzężającą w wymiarze 5 dni tygodniowo, po 2 osoby z gospodarstwa. Ponadto płacili czynsz w wysokości 1/08 zł pol.²⁵, dawali osep żyta w wysokości 2 korców i osep owsa w wysokości 4 korców. Ponadto oddawali 4 kapłony i 20 jaj rocznie. Półrolnicy odrabiali pańszczyznę pieszą. Jednak nie podano wymiaru tygodniowego tych zobowiązań. Ponadto cała

²¹ APByd., KT, sygn. 1, s. 1–2.

²² AJG, sygn. 543, APP t. 13, s. 205–207; sygn. 759, APP t. 14, s. 50; sygn. 1565, s. 59; sygn. 1641, s. 5, 9, 31, 84, 151, 229, 389–390, 401; APByd., KT, sygn. 1, s. 5, 8, 10, 12, 16, 18, 29, 48–49, 52, 60, 92–93, 122, 139, 186, 373; sygn. 2, s. 107; sygn. 9, s. 255–257; sygn. 13, s. 8–14; sygn. 17, s. 76.

²³ APByd., KT, sygn. 1, s. 1–3, 5, 8–10, 12, 29, 52, 60, 122, 139, 186, 373; sygn. 2, s. 101–104; sygn. 13, s. 14; sygn. 1641, s. 3, 5, 9, 389–390, 31, 133, 31, 57, 229, 84, 97, 151; AJG sygn. 1565, s. 59; sygn. 543, APP t. 13, s. 205–207; sygn. 759, APP t. 14, s. 50.

²⁴ W. Odyniec, *Położenie ekonomiczne i społeczne chłopów województwa pomorskiego w XVIII wieku*, Gdańsk 1967, s. 59–60.

²⁵ Złoty polski (zł pol.) liczył 30 gr., stąd w zapisie zastosowano ukośnik, a nie przecinek, który sugerowałby, że 1 zł pol. liczył 100 gr.

gromada zobowiązana była do podróży w interesach pana, do odrabiania szarawarków, do dodatkowej pracy przy oziminach oraz do zbioru i zwożenia siana jeden raz w roku. Wreszcie wszyscy poddani zobowiązani byli do płacenia dziesięciny w kwocie 85 zł pol. dla arcybiskupów gnieźnieńskich²⁶.

W 1723 r. 4 poddanych, zapewne ogrodnicy, odrabiało pańszczyzną pieszą, ale nie podano jej wymiaru. Poza tym zobowiązani byli oni do innych prac, ale w zamian otrzymywali wynagrodzenie w postaci 1 korca zboża²⁷.

Poddani klasztoru w Topolnie byli również zobowiązani do tzw. tacy dla proboszcza, który był jednocześnie przeorem klasztoru. Poddani opłacali zobowiązania w postaci zboża. W 1780 r. parafianie z Rudki, Grabówki i Topolinka przekazali 20,75 korca żyta i 20,75 korca owsa. Poza tym osadnicy niemieccy z Topolinka przekazali kołеды w wysokości 4 korców żyta i owsa, a gburowie przekazali kwotę 60 zł pol.²⁸

Stosunki między paulinami a poddanymi układały się w sposób zróżnicowany. W 1700 r. chłopci nie chcieli posyłać dzieci na odrodek do folwarku, a i sami unikali odrabiania pańszczyzny. Dlatego też ława wiejska i wójt zostali zobowiązani do kontrolowania czy poszczególne gospodarstwa wywiązywały się ze swoich zobowiązań. Poddani topolińscy zalegali z dziesięciną za lata 1698–1699 (515/10 zł pol.). Ponadto dochodziło do zatargów między chłopami, a czeladzią dworską, ponieważ zwierzęta chłopskie wchodziły „w szkodę”. Poddani odmawiali również prac przy rowach melioracyjnych, a co gorsza uprawiali tam konopie, co zagrażało podtopieniami pól uprawnych. Poddani wycinali także drzewa w lasach dworskich przyczyniając się do nadmiernego niszczenia drzewostanu. Wreszcie poddani kupowali alkohol w karczmie na kredyt, upijając się i zadłużając, co spotkało się z potępieniem ze strony zakonników topolniańskich²⁹.

Jednak sytuacja chłopów w dobrach parafii i klasztoru w Topolnie nie była zła. Świadczy o tym choćby fakt, że w 1725 r. do Cieleśzyna przywędrował człowiek „luźny”, który ożenił się z Jadwigą Owczarżówną, przejmując gospodarstwo. Stąd też chłop przyjął poddaństwo klasztoru topolniańskiego³⁰.

W dobrach klasztoru pracowała również czeladź, czyli biedniejsi chłopci, oraz tzw. „ludzie luźni”, którzy wędrowali szukając zatrudnienia. W 1769 r. w folwarku cieleśzynie pracowało 11 osób, byli to: starszy parobek, 2 parobkowie, 2 formale, wolarz, pastuch, 3 służące i pastuszka. Łącznie w ciągu roku wypłacono im 154/05 zł pol. Ponadto paulini zatrudniali: kucharza, organistę wraz z żoną, która być może wykonywała posługi w kościele. Brak jednak informacji o ich wynagrodzeniu.

²⁶ APByd., KT, sygn. 12, s. 81.

²⁷ AJG, sygn. 1639, s. 158.

²⁸ APByd., KT, sygn. 1, s. 75–76.

²⁹ Ibidem, sygn. 12, s. 78, 80.

³⁰ Ibidem, sygn. 9, s. 249.

Z kolei w 1773 r. paulini z Topolna wypłacili czeladzi 274/03 zł pol. na zakup obuwia, 19 beczek piwa oraz 133 korców zboża. Ponadto czeladź otrzymywała kawałek gruntu, który był obsiany zbożem przekazanym przez paulinów (jęczmień: 8 korców i owies: 8 korców). W 1802 r. czeladzi wypłacono 396 zł pol., a w 1806 r. – 408 zł pol. W tym okresie w kościele w Topolnie zatrudniano gospodynię, organistę, dzwonnika i woźnicę. Ponadto w latach 1803–1806 wydzierżawiono parobkom cztery izby w zagrodzie. W zamian płacili oni czynsz w kwocie 10/18 zł pol. oraz podatki państwowe. Poza tym obrabiali ogrody, ogradzali domy i ogrody, rąbali drwa na odpust Matki Boskiej. Każde niewykonanie zobowiązań skutkowało karami finansowymi. Za pierwsze wykroczenie trzeba było zapłacić 1 zł pol., a za drugie – 6 zł pol.³¹ Taki zwyczaj był typowy dla Prus Królewskich, gdzie w folwarkach mieszkali często ludzie, którzy z tytułu użytkowania chałupy z ogrodem byli zobowiązani do pracy. Część jednak stanowiła czeladź, która zawierała umowy pisemne lub ustne. Wynagrodzenie czeladzi obejmowało z reguły płacę pieniężną, w naturze, oraz kawałek ziemi pod uprawę. W folwarkach pracowali także ogrodnicy dannicy, którzy mieszkali w folwarku, ponadto komornicy i chałupnicy, którzy pracowali w folwarkach³².

Porównując dane z lat 1769 oraz 1802–1806 należy zauważyć, że klasztor zatrudniał zdecydowanie mniej osób po zajęciu dóbr przez władze pruskie po 1772 r. W 1769 r. zatrudniano łącznie 14 osób, a w latach 1802–1806 tylko 4. Zatem spadek liczby zatrudnionych wyniósł aż 71,43%. Widać, że nie było zapotrzebowania na pracę, ponieważ areał do odrobienia był zdecydowanie mniejszy³³.

GOSPODARKA FOLWARCZNA W DOBRACH KLASZTORU PAULINÓW W TOPOLNIE

Władysław Odyniec ustalił normy wysiewów w królewskich Prus Królewskich, dlatego wykorzystano je do ustalenia areału zasiewów oraz areału całkowitego w dobrach klasztoru topolniańskiego. Według tych ustaleń normy kształtowały się następująco: żyta: 3 korce na mórg, jęczmień: 3 korce na mórg, owies: 4 korce na mórg, groch: 1,5 korca na mórg, tataraka – 1 korzec na mórg oraz gryka – 1 korzec na mórg³⁴. Natomiast normę wysiewów dla pszenicy przyjęto za Andrzejem Wyczańskim, który ustalił, że na terytorium Rzeczypospolitej wynosiła ona 2,3 korca na mórg³⁵.

Na podstawie omówionych założeń, areał całkowity dóbr klasztoru w Topolnie wynosił 321 mórg, czyli 10,70 łanów chełmińskich. W latach 1719–1752 w dobrach

³¹ Ibidem, sygn. 26, s. 5, 8.

³² W. Odyniec, op. cit., s. 28, 30–31.

³³ APByd., KT, sygn. 28, s. 119; sygn. 9, s. 211; sygn. 12, s. 30; AJG, sygn. 1641, s. 330, 341.

³⁴ W. Odyniec, op. cit., s. 17, 34.

³⁵ A. Dunin-Wąsowicz, *Pomiary gruntu w Koronie w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1994, s. 184–185; J. Muszyńska, *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012, s. 40–41.

klasztornych uprawiano od 40,42 mórg do 160,50 mórg, czyli od 12,59% do 50% areалу całkowitego. Średnia arealu uprawnego była stosunkowo niewielka i wynosiła 111,78 mórg, czyli 3,73 łanów chełmińskich³⁶.

Wysiewy wiosenne wykonywano w kwietniu (owies, jęczmień, groch) i maju (owies, groch, jęczmień, owies, tataraka, pszenica jarka). W latach 1719–1752 najczęściej wysiewano żyta ozimego (869,50 korca, 44,05% wysiewów), owsa (268 korców, 13,58% wysiewów) i jęczmienia (150,50 korca, 7,62% wysiewów). Trzeba również podkreślić, że ilość wysianego żyta wzrosła jeżeli doliczymy żyto jare oraz żyto nieokreślone, wówczas wysiew tego zboża wynosił 1088,50 korca, co stanowiło 55,12% wszystkich wysiewów³⁷.

W latach 1702–1752 najczęściej plonów liczonych w korcach uzyskano w 1702 i 1751/1752 r., a najmniej w 1720 r., spis obejmował bowiem jedynie plony żyta i pszenicy, a jesienią 1719 i wiosną 1720 r. wysiano zdecydowanie więcej upraw. Największe plony liczone w korcach uzyskano w życie jarym i ozimym (4797,25 korca – 55,16%), jęczmieniu (1591,75 korca – 18,37%), owsie (1093,75 korca – 12,58%) i pszenicy ozimej i jarej (858,50 korca – 9,87%). Mediana plonów poszczególnych upraw kształtowała się następująco: żyto jare i ozime 399,85 korca, pszenica ozima 17 korców, jęczmień 240 korców, owies 151 korców, tataraka 14 korców, a groch 38 korców. Natomiast mediana rocznych plonów wynosiła 1002,74 korca zbóż³⁸.

W latach 1702–1752 największą medianę plonów z jednej omlóconej kopy (60 snopów) uzyskano z: jęczmienia 5,70 korca, owsa 5 korców, żyta ozimego 2,58 korca oraz pszenicy 1,75 korca. Z powodu nielicznie zachowanych danych nie można było obliczyć mediany dla pozostałych roślin. Mediana plonów dla czterech podstawowych zbóż (pszenica, żyto, jęczmień, owies) wynosiła 3,79 korca z jednej kopy³⁹.

Jeżeli chodzi o ilość ziaren uzyskiwanych z jednego wysianego, to zachowały się dane jedynie z lat 1719/1720 i 1735/1736. Dodatkowo dane z 1719/1720 r. są niekompletne, brak bowiem informacji na temat plonów jęczmienia i owsa. W 1720 r. z 1 ziarna żyta uzyskano zaledwie 1 ziarno, a w przypadku pszenicy 2 ziarna. Z kolei w 1736 r. plony były nieco wyższe. Z 1 ziarna żyta uzyskano wówczas 2 ziarna, ale z pszenicy jedynie 1 ziarno. Natomiast z 1 ziarna jęczmienia uzyskano 3 ziarna, z owsa 2,5 ziarna, a z grochu 3 ziarna. Mediana wydajności z 1 wysianego ziarna dla czterech głównych zbóż wynosiłaby 2 ziarna. Zatem wydajność była stosunkowo niewielka⁴⁰.

Można dokonać porównania wydajności z 1 wysianego ziarna w dobrach klasztoru w Topolnie i w dobrach starostw pomorskich: jasienieckiego, mirachowskiego

³⁶ AJG, sygn. 1639, s. 1, 43–46, 55, 65–67; sygn. 1565, s. 78–81.

³⁷ Ibidem, sygn. 1639, s. 1, 11–15, 43–46, 55, 65–67; sygn. 1565, s. 78–81.

³⁸ Ibidem, sygn. 1639, s. 1, 11–15, 43–46, 55, 65–67, 93–94; sygn. 1565, s. 78–81.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

i parchowskiego z 1664 r. Wydajność w starostwie jasienieckim wyglądała następująco: żyto: 1–3 ziarna, jęczmień: 3 ziarna; owies: 3 ziarna, w starostwo mirachowskim: żyto: 2–3 ziarna, jęczmień: 3–6, owies: 2,5–3 oraz w starostwie parchowskim: żyto: 1,5–3, jęczmień: 2,5–3, owies: 2–2,5 ziarna. Mediana plonów czterech podstawowych zbóż w wymienionych starostwach wyglądała następująco: starostwo jasienieckie i mirachowskie po 3 ziarna i starostwo parchowskie 2,5 ziarna⁴¹. Widać zatem, że paulini w Topolnie nie święcili szczególnych sukcesów w gospodarce roślinnej, co być może wynikało ze słabości ziemi, z nieumiejętnego gospodarowania lub z trudnych warunków naturalnych.

Plony wydatkowano na zasiewy, spożycie w klasztorze i folwarku, ordynarię dla czeladzi, propinację, kontrybucje wojskowe, na sprzedaż, na zapłatę za usługi, na paszę dla zwierząt hodowlanych oraz pomoc dla poddanych. W latach 1718–1736 w dobrach klasztoru w Topolnie najwięcej wydatkowano na zasiewy (1758,75 korca – 41,07%), ordynarię dla czeladzi (830,50 korca – 19,50%), propinację (721 korców – 16,84%), spożycie w klasztorze i folwarku (322 korce – 7,52%) oraz na sprzedaż (256 korców – 5,98%)⁴².

Gospodarka hodowlana nie odgrywała większej roli w gospodarce folwarcznej. Miała ona raczej charakter uzupełniający, a jej głównym celem było dostarczenie siły pociągowej w postaci wołów i koni. Zachowane inwentarze pochodzą z lat 1702–1774. W latach 1702–1773 zwierzęta trzymano w folwarku w Cielešzynku, a w 1774 r. w folwarkach cieleszyńskim i klasztornym. Liczba zwierząt w folwarku wahała się między 114 a 499 sztuk, liczba zwierząt hodowanych na łanie chełmińskim wahała się od 17 do 46 sztuk. Najwięcej zwierząt hodowano w 1708 r., a najmniej w 1749 r. Mediana liczby zwierząt hodowanych na 1 łanie wynosiła 36 sztuk⁴³. Dla porównania warto przytoczyć dane z innych dóbr funkcjonujących w Prusach Królewskich. W gospodarstwach chłopskich leżących w starostwach królewskich na 1 łan przypadało 35 sztuk zwierząt⁴⁴. Widać zatem, że liczba zwierząt trzymanyh na jednym łanie w dobrach paulinów w Topolnie nie różniła się w porównaniu z dobrami chłopskimi w królewstwach pruskich.

⁴¹ W. Odyniec, op. cit., s. 37.

⁴² AJG, sygn. 1639, s. 11–15, 43–46, 55, 65–67; sygn. 1565, s. 78–81.

⁴³ Ibidem sygn. 1639, s. 3–4, 7–9, 58, 89–91, 95–97, 101–102, 183–187; sygn. 1565, s. 82; APByd., KT, sygn. 2, s. 13, 28–30, 43, 56, 61; sygn. 3, s. 13; sygn. 9, s. 199–205, 216.

⁴⁴ W. Odyniec, op. cit., s. 35, 100–102.

Tabela 1. Ogólny stan gospodarki hodowlanej w dobrach klasztoru w Topolnie w latach 1702–1774.

konie		woły		bydło mleczne		owce		trzoda chlewna		drób		ogółem	
lba	%	lba	%	lba	%	lba	%	lba	%	lba	%	lba	%
1702													
18	4,07	42	9,50	29	6,56	221	50,00	–	–	132	29,86	442	99,99
1708													
9	1,80	22	4,41	37	7,41	299	59,92	31	6,21	101	20,24	499	99,99
1711													
9	2,22	22	5,43	23	5,68	162	40,00	52	12,84	137	33,83	405	100,00
1716													
9	2,58	18	5,17	32	9,19	221	63,51	–	–	68	19,54	348	100,00
1729													
12	3,28	32	8,74	21	5,73	129	35,24	24	6,56	148	40,44	366	100,00
1737													
10	8,77	31	27,19	27	23,68	37	32,46	9	7,89	–	–	114	99,99
1749													
10	5,62	22	12,36	19	10,67	–	–	19	10,67	108	60,67	178	99,99
1753													
16	4,08	26	6,63	21	5,36	93	23,72	49	12,50	187	47,70	392	99,99
1769													
–	–	–	–	32	7,26	113	25,62	–	–	296	67,12	441	99,99
1771													
9	3,30	26	9,52	15	5,49	52	19,05	29	10,62	142	52,01	273	99,99
1773													
5	1,30	14	3,65	17	4,43	104	27,08	19	4,95	225	58,59	384	100,00
1774													
18	4,30	24	5,73	21	5,01	104	24,82	29	6,92	223	53,22	419	100,00
mediana													
10	2,96	24	7,10	22	6,51	108	31,95	29	8,58	145	42,90	338	100,00

Źródło: AJG, sygn.1639, s. 3–4, 7–9, 58, 89–91, 95–97, 101–102, 183–187; sygn. 1565, s. 82; APByd., KT, sygn. 2, s. 13, 28–30, 43, 56, 61; sygn. 3, s. 13; sygn. 9, s. 199–205, 216.

Najwięcej w dobrach klasztoru w Topolnie hodowano drobiu, ale jego znaczenie gospodarcze było niewielkie w porównaniu z innymi gatunkami zwierząt. Duże znaczenie w hodowli odgrywały owce i bydło mleczne. W przypadku wołów, trzeba podkreślić, że część pogłównia tych zwierząt była przeznaczona do prac polowych, a część na mięso. Najmniejszą część stada stanowiły konie, wykorzystywane w pracach polowych, ale przede wszystkim w transporcie⁴⁵.

W folwarku klasztoru w Topolnie funkcjonował browar i gorzelnia. Pierwsza wzmianka o ich istnieniu pochodzi z 1708 r., ale należy sądzić, że działały od początku funkcjonowania gospodarstwa. Piwo bowiem, było produktem pierwszej potrzeby. Natomiast gorzałki produkowano niewiele i pojawiła się ona w źródłach tylko w 1709 r. Ostatnia wzmianka dotycząca browaru w zachowanych źródłach pochodziła z 1771 r.⁴⁶

W browarze klasztornym produkowano piwo z żyta, pszenicy, jęczmienia i owsa. Gorzałkę produkowano z żyta i jęczmienia. Piwo produkowano albo z jednego gatunku zboża, albo łączono jęczmień i żyto. Piwo z nowego jęczmienia nie było zbyt dobrej jakości. W 1709 r. wyprodukowano 11 beczek trunku, które określono jako ...*cierpkie*. W zachowanych źródłach produkcja gorzałki występowała tylko w 1709 r. wówczas uzyskano 6 beczek trunku, a do jego produkcji użyto jęczmienia, żyta i anyżu⁴⁷.

W latach 1708–1737 wyprodukowane trunki były spożywane w klasztorze i folwarku, ale również wykorzystywano je jako wynagrodzenie za pracę. Najwięcej piwa wydano jako ordynarię dla czeladzi (162 beczki – 33,13% produkcji). Spożywano je w folwarkach (141 beczek – 28,83%), wydano jako wynagrodzenie za usługi (88 beczek – 18%), w karczmie sprzedano 60 beczek (12,27%), wojska zabrały jako kontrybucję 20 beczek (4,09%), kupcowi sprzedano 11 beczek (2,25%), na wesele poddanego wydano 3 beczki (0,61%), na zakup chmielu i słodu wydano 2 beczki (0,41%), pożyczono 1 beczkę (0,20%) i 1 beczkę przekazano ubogim (0,20%). Natomiast wyprodukowaną gorzałkę w zdecydowanej większości przekazano jako wynagrodzenie za usługi (4 beczki – 66,67%), a 2 beczki sprzedano w karczmie (33,33%)⁴⁸.

FINANSE KLASZTORU I PARAFII PAULINÓW W TOPOLNIE

Z zachowanych materiałów archiwalnych udało się ustalić strukturę przychodów dla kwoty 100 755/28 zł pol., którą klasztor uzyskał w latach 1727–1806. Jak wynika z tabeli nr 2 najwięcej uzyskano z kompetencji, czyli rekompensaty za skonfiskowane przez Prusaków dobra ziemskie. Władze pruskie od początku odnosiły się do zakonów niechętnie,

⁴⁵ AJG, sygn. 1565, s. 82; sygn. 1639, s. 3–4, 7–9, 58, 89–91, 95–97, 101–102, 183–187; APByd., KT, sygn. 2, s. 13, 28–30, 43, 56, 61; sygn. 3, s. 13; sygn. 9, s. 199–205, 216.

⁴⁶ APByd., KT, sygn. 2, s. 27; AJG, sygn. 1565, s. 69–72; sygn. 1639, s. 5, 89, 96.

⁴⁷ AJG, sygn. 1565, s. 69–72, 78–82; sygn. 1639, s. 11–15, 55, 65–67.

⁴⁸ Ibidem, sygn. 1565, s. 69–72, 79, 81–82.

uważając klasztory za siedlisko polskości, stąd bardzo niebezpieczne dla państwa pruskiego⁴⁹. Dlatego też Prusacy dążyli do całkowitego podporządkowania sobie Kościoła katolickiego. Już w 1778 r. Prusacy nakazali duchowieństwu spisanie informacji dotyczących stanu majątkowego każdej instytucji kościelnej⁵⁰. Jeszcze w czerwcu 1772 r., a więc przed rozbiorem powołano komisję, która miała oszacować dochodowość dóbr kościelnych i szlacheckich. Prace trwały do 1774 r. i w ich efekcie powstał tzw. kataster fryderycjański. Komisja opracowała także wysokość kompetencji oraz podatków⁵¹.

Do pierwszych konfiskat dóbr klasztornych doszło już w latach 1772–1773, jednak klasztor topolniański utracił wieś Cieleczynek między 1772 a 1783 r.⁵² Stąd też paulini otrzymywali tzw. kompetencje, a ich wysokość sięgała najwyżej 50% dochodów uzyskiwanych z ziemi⁵³.

Następną kategorią przychodów były darowizny jednorazowe i celowe przekazywane przez osoby prywatne oraz wypłaty odsetek z wyderkafów i zwrotu pożyczek. Na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych udało się ustalić, że klasztor paulinów w Topolnie oraz kościół otrzymały 57 różnych zapisów finansowych. Jeden zapis pochodził z 1681 r., czyli jeszcze sprzed fundacji klasztoru paulinów. Został on zapisany na rzecz kościoła parafialnego, a ponieważ paulini pełnili również posługę duszpasterską w parafii, także i tę kwotę włączono do ogólnej puli zapisów. Klasztor i świątynia w Topolnie otrzymały zapisy ze zobowiązaniami (odprawianie mszy i nabożeństw w intencji ofiarodawców i ich rodzin), zapisy testamentowe, zapisy celowe przeznaczone na budowę klasztoru, na prace artystyczne w świątyni oraz działalność charytatywną, darowizny jednorazowe, wyderkafy oraz długi do odebrania. Poza tym przeorowie udzielali pożyczek, uzyskując ich zwrot w postaci wypłacanych do roku części pożyczonej kwoty. Zapisów dokonywała okoliczna szlachta, duchowni oraz osoby z niższych warstw społecznych, np. Tylowa wdowa po karczmarzu z Grabowej (1750 r.). Największą kwotę zapisali przedstawiciele rodziny Konarskich (1683–1771), fundatorów klasztoru (33 740 zł pol. – 25,57% zapisanych kwot). Znaczną sumę zapisała także Wiktoria Trzebuchowska (po 1679 r.) wdowa po wojewodzie inowrocławskim Szczawińskim (7000 zł pol. – 5,30% zapisanych sum)⁵⁴.

⁴⁹ E.M. Ziółek, *Między tronem a ołtarzem. Kościół i państwo w Księstwie Warszawskim*, Lublin 2012, s. 30–32; J. Wysocki, *Kościół katolicki pod zaborem pruskim*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. II: 1764–1945, cz. 1: 1764–1918, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974, s. 153–154.

⁵⁰ APByd., KT sygn. 1, s. 234.

⁵¹ H. Karbownik, *Opodatkowanie dochodów duchowieństwa i dóbr kościelnych na ziemiach polskich w okresie zaborów 1772–1918*, Lublin 1998, s. 46–47.

⁵² AJG, sygn. 1641, s. 328; APByd., KT, sygn. 1, s. 149, 416; sygn. 9, s. 11–13.

⁵³ H. Karbownik, op. cit., s. 46–47; P.P. Gach, *Geografia strat zakonów polskich w końcu XVIII i XIX wieku*, Rzym 1980, s. 26.

⁵⁴ AJG, sygn. 1565, s. 1, 49–51, 67; sygn. 1641, s. 175, 329–330; APByd., KT, sygn. 1, s. 19–20, 24, 26, 35, 42, 90–93, 98–102, 129–136, 378–379, 382–383, 385, 400–401, 403–404; sygn. 2, s. 75–76, 88–90, 99–104; sygn. 5, s. 57–58; sygn. 6, s. 14; sygn. 9, s. 255–257; sygn. 12, s. 86; sygn. 13, s. 2–3, 9, 11, 33; sygn. 18, s. 4–6, 9–10, 54–55; sygn. 20, s. 4, 51–52, 62; S. Chodyński, op. cit., s. 497–500.

Najwięcej otrzymano zapisów wyderkafowych, których kwota wyniosła 70 704 zł pol. (53,58% zapisanych sum). Niestety luki w materiale archiwalnym uniemożliwiają dokładne określenie czy były to wyderkafy wieczyste, czy czasowe. Wyderkafy najczęściej były zabezpieczane na dobrach ziemskich. Czasem ofiarodawcy zapisywali kwoty wyderkafu na określony cel, np. na budowę klasztoru. W takim wypadku kwota była wypłacana dopóty nie ukończono prac budowlanych. Łącznie paulini z Topolna uzyskali zapisy na 131 969/06 zł pol., a udokumentowane odsetki rocznie wynosiły 1469/15 zł pol. Była to więc kwota niewielka, która wynosiła zaledwie 1,11% zapisanych sum. Trzeba pamiętać, że część dokumentacji nie zachowała się, dlatego odsetki były zdecydowanie wyższe, ponieważ zgodnie z prawem mogły one sięgać 7%. Jednak nie zawsze wypłacano odsetki od zapisanych sum⁵⁵. Część pieniędzy w ogóle nie była wypłacona i nie pobierano od nich odsetek⁵⁶.

Po przejściu Prus Królewskich przez Prusaków w 1772 r. zaczęły się poważne problemy z zatwierdzeniem zapisów dokonanych wcześniej. Udało się jedynie wpisać do hipoteki pruskiej kwotę 8840 zł pol. na wsiach Mirakowo i Grodno oraz sumę 2300 zł pol. na wsi Gruppa⁵⁷.

Do przychodów należy również zaliczyć spłatę pożyczek jakich udzielali przeorowie. Czasem jednak spłata tych kwot przedłużała się, ponieważ dłużnicy zwlekali⁵⁸. Paulini z Topolna z racji posługi duszpasterskiej pobierali opłaty *iura stolae*. W 1729 r. biskup włocławski Jan Krzysztof Szembek wydał dekret, w którym znalazły się taksy opłat. Duchowni mogli pobierać opłaty od chrztu, pogrzebu, ślubu, błogosławieństwa kobiety po chrzcie i ślubie. Ludność została podzielona na dwie grupy: wiejską i miejską, te zaś na cztery grupy. Opłata zależała od sytuacji społecznej penitentów oraz od rodzaju uroczystości i oprawy uroczystości. Przepisy te obowiązywały również po rozbiorach⁵⁹. Zgodnie z tym rozporządzeniem za ślub gburzy powinni złożyć ofiarę w wysokości 2 zł pol., a komornicy 1/15 zł pol. Z kolei gburzy za chrzest powinni przekazać od 15 do 18 gr., a komornicy od 6 do 12 gr.⁶⁰.

W 1796 r. weszły w życie przepisy pruskie, które sankcjonowały prawo duchownych do pobierania opłat *iura stolae*. W razie odmowy wiernych, władza państwowa interweniowała. Gdyby ktoś chciał skorzystać z posług u innego proboszcza, powinien otrzymać zgodę swojego. Proboszcz mógł pobierać opłaty po spełnieniu

⁵⁵ APByd., KT, sygn. 1, s. 458–459; sygn. 9, s. 255–257.

⁵⁶ AJG, sygn. 1565, s. 1, 49–51, 67, 82–87; sygn. 1641, s. 175, 185, 329–330; APByd., KT, sygn. 1, s. 19–20, 24, 26, 35, 42, 90–93, 98–102, 129–136, 378–379, 382–383, 385, 400–401, 403–404; sygn. 2, s. 75–76, 88–90, 99–104; sygn. 5, s. 57–58; sygn. 6, s. 14; sygn. 9, s. 255–257; sygn. 12, s. 86; sygn. 13, s. 2–3, 9, 11, 33; sygn. 18, s. 4–6, 9–10, 54–55; sygn. 20, s. 4, 51–52, 62; sygn. 18, s. 41.

⁵⁷ APByd., KT, sygn. 1, s. 134–136; sygn. 8, s. 2–9.

⁵⁸ Ibidem sygn. 1, s. 90–91; sygn. 15, s. 49.

⁵⁹ H. Karbownik, op. cit., s. 50–52.

⁶⁰ APByd., KT, sygn. 1, s. 197.

posługi i nie mógł ich zawyżać. Gdyby do tego doszło, duchowny podlegał karze grzywny w wysokości potrójnej w stosunku do pobranej opłaty⁶¹.

W rachunkach klasztornych opłaty *iura stolae* i darowizny od wiernych były ujęte wspólnie jako dochody z *zakrystii*. Były one jednak stosunkowo niewielkie, np. w 1736 r. wyniosły one 86/14 zł pol. Wszystkie opłaty uzyskano za pogrzeby⁶². Natomiast w latach 1801–1802 zakrystia przyniosła 739/24 zł pol., w tym za udzielone chrzty, śluby oraz pogrzeby uzyskano 110/12 zł pol. Pozostałe kwoty pochodziły z ofiar od wiernych⁶³.

Zachowane materiały dotyczące przychodów z gospodarki folwarcznej są nieliczne. Wiadomo jedynie, że sprzedawano zboże (1736–1737, 1780), piwo i gorzałkę (1736–1737) oraz skóry zwierzęce⁶⁴. Te nieliczne informacje mogą świadczyć o małym znaczeniu gospodarki folwarcznej w przychodach finansowych. Sądzić należy zatem, że folwarki dostarczały przede wszystkim żywności i innych surowców potrzebnych w codziennym życiu zakonników oraz czeladzi. Klasztor i parafia otrzymywała również opłaty czynszowe od gburów i młynarzy⁶⁵.

Tabela 2. Struktura przychodów klasztoru paulinów w Topolnie w latach 1727–1806.

kategoria przychodów	kwota [zł pol./gr.]	odsetek [%]
kompetencje	56 000/00	55,58
darowizny	26 287/06	26,09
odsetki od zapisanych kwot	10 342/24	10,26
niezidentyfikowane	4437/00	4,40
przychody z zakrystii	1755/13	1,74
długi	1466/00	1,46
przychody z gospodarki folwarcznej	366/02	0,36
czynsze od poddanych	96/13	0,10
ogółem	100 755/28	99,99

Obliczenia własne na podstawie: AJG, sygn. 1565, s. 67, 82–87; sygn. 1641, s. 175, 179, 185, 201, 313–315, 329–330, 339; APByd., KT, sygn. 1, s. 75–76, 90–91, 458–459; sygn. 2, s. 62, 107; sygn. 9, s. 212; sygn. 11, s. 8–9; sygn. 12, s. 86; sygn. 13, s. 8–14; sygn. 15, s. 49; sygn. 20, s. 4.

⁶¹ H. Karbownik, op. cit., s. 50–52.

⁶² AJG, sygn. 1565, s. 82–87.

⁶³ Ibidem, sygn. 1641, s. 313–315, 329–330.

⁶⁴ Ibidem, sygn. 1565, s. 82–87; APByd., KT, sygn. 9, s. 212; sygn. 1, s. 75–76; sygn. 11, s. 8–9.

⁶⁵ APByd., KT, sygn. 9, s. 212; sygn. 1, s. 75–76; sygn. 11, s. 8–9.

Widać zatem, że dochody klasztoru w Topolnie nie były duże. Trzeba jednak pamiętać, że nie cała dokumentacja finansowa zachowała się i struktura przychodów mogła wyglądać nieco inaczej.

Średnie roczne przychody klasztoru w Topolnie ilustruje tabela nr 3. Jak widać występowały znaczne różnice między poszczególnymi okresami. Szczególny spadek dochodów zanotowano w latach 1745–1748. Przychody wahały się między 451 zł pol. a 5922/24 zł pol., a mediana roczna wynosiła 2261 zł pol. Trzeba jednak pamiętać, że z powodu luki w materiałach archiwalnych podane wartości mają charakter orientacyjny. Poza tym wartość pieniądza była silnie zróżnicowana, w zależności od okresu.

Tabela 3. Średnie przychody roczne klasztoru paulinów w Topolnie w latach 1722–1806.

Okres	kwota [zł pol./gr.]	WDJ	WDŁ
1722–1723	2767/00	100,00	–
1728–1731	2886/06	104,30	104,30
1736–1739	1636/00	59,13	56,69
1745–1748	451/00	16,30	27,57
1750–1753	2315/11	83,67	513,33
1801–1802	5922/24	214,03	255,81
1804–1806	1985/02	71,74	33,52
ogółem	17963/13	–	–
mediana	2261/00	–	–

WDJ – Wskaźnik Dynamiki Jednospodstawowej; WDŁ – Wskaźnik Dynamiki Łańcuchowej. Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 537, APP t. 7, s. 479–480; sygn. 758 APP t. 10, s. 487; sygn. 759, APP t. 14, s. 303; sygn. 1641, s. 179, 185, 201, 329–330, 346–347.

Strukturę wydatków klasztoru w Topolnie ilustruje tabela nr 4. Jak widać najczęściej wydano na prace budowlane, remontowe i artystyczne w świątyni i klasztorze. Drugą pod względem wielkości kategorią wydatków były podatki, a następnie wyderkafy oraz pensje dla czeladzi, służby kościelnej i wynagrodzenie za usługi. Najmniej wydano na prowadzenie spraw w urzędach pruskich oraz na kontrybucje wojskowe. Należy jednak podkreślić, że zachowany materiał jest niekompletny i struktura wydatków mogła wyglądać nieco inaczej.

Tabela 4. Struktura wydatków klasztoru paulinów w Topolnie w latach 1722–1806.

Kategoria przychodów	kwota [zł pol./gr.]	odsetek [%]
cele budowlane, remontowe i artystyczne	13 494/11	75,15
podatki	1469/00	8,18
wyderkafy	1056/00	5,88
pensje	1000/17	5,57
na potrzeby prowincji i zakonu	513/00	2,86
żywność, napoje, świece	283/24	1,58
administracyjne i kontrybucje wojskowe	140/17	0,78
ogółem	17 957/13	100,00

Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 535, APP t. 5, s. 767, 815; sygn. 536, APP t. 6, s. 673, 749–750; sygn. 537, APP t. 7, s. 350–351, 483–484, 920–921, 1245–1247; sygn. 540, APP t. 11b, s. 24–25, 267, 354; sygn. 758, APP t. 10, s. 808; sygn. 759, APP t. 14, s. 309–310; sygn. 1565, s. 82–87; sygn. 1641, s. 185, 191, 330, 341, 407–411; APByd., KT sygn. 1, s. 22–23, 28; sygn. 9, s. 211–212; sygn. 13, s. 8–14; sygn. 16, s. 15, 51; sygn. 18, s. 41; sygn. 25, s. 5–12, 19, 22, 25, 27, 29.

W tabeli nr 5 przedstawiono średnie roczne wydatki w klasztorze topolniańskim. Podobnie jak w przypadku przychodów widać znaczne różnice w wysokości wydatków. Wahały się one od 535 zł pol. do 7860/26 zł pol., a mediana roczna wynosiła 2408/05 zł pol. Trzeba jednak pamiętać, że podane dane mają charakter orientacyjny.

Tabela 5. Średnie wydatki roczne klasztoru paulinów w Topolnie w latach 1722–1806.

Okres	kwota [zł pol./gr.]	WDJ	WDŁ
1722–1723	2298/00	100,00	–
1728–1731	2903/05	126,33	126,33
1736–1739	2408/05	104,79	82,95
1750–1753	2045/06	88,99	84,93
1781	535/00	23,28	26,16
1801–1802	7860/26	342,05	1469,21
1804–1806	2671/12	116,24	33,98
ogółem	20 720/21	–	–
mediana	2408/05	–	–

WDJ – Wskaźnik Dynamiki Jednopoziostawowej; WDŁ – Wskaźnik Dynamiki Łańcuchowej. Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 537, APP t. 7, s. 479–480; sygn. 758, APP t. 10, s. 487; sygn. 759, APP t. 14, s. 303; sygn. 1641, s. 179, 185, 201, 329–330, 346–347; APByd., KT sygn. 2, s. 62.

W tabeli nr 6 przedstawiono bilans finansowy klasztoru w Topolnie. Jak widać z reguły klasztor osiągał deficyt (5 razy), natomiast nadwyżki uzyskano tylko dwukrotnie. Deficyt wahał się między 53/01 zł pol. a 2314/14 zł pol. Natomiast nadwyżki wyniosły 810/14 zł pol. i 1215/03 zł pol. Ogółem w latach 1722–1806 klasztor w Topolnie uzyskał 31 562/26 zł pol., a wydatki wyniosły 34 925/15 zł pol. Zatem deficyt wyniósł 3362/19 zł pol. Trzeba jednak pamiętać, że podane dane mają charakter orientacyjny. Zachowany materiał archiwalny bowiem jest niepełny.

Tabela 6. Bilans finansowy klasztoru paulinów w Topolnie w latach 1722–1806.

Okres	przychody [zł pol./gr.]	wydatki [zł pol./gr.]	bilans finansowy [zł pol./gr.]
V 1722–I XI 1723	2767/00	3447/00	–680/00
1728–1731	8657/17	8710/18	–53/01
1736–1739	4909/00	7223/14	–2314/14
1745–1748	1353/00	137/27	+1215/03
1750–1753	6943/23	6133/09	+810/14
30 IX 1801–8 V 1802	2961/12	3930/13	–969/01
1804–1806	3971/04	5342/24	–1371/20
ogółem	31 562/26	34 925/15	–3362/19

Źródło: AJG sygn. 537, APP t. 7, s. 479–480; sygn. 758, APP t. 10, s. 487; sygn. 759, APP t. 14, s. 303; sygn. 1641, s. 179, 185, 201, 329–330.

Na zakończenie należy wspomnieć ile osób utrzymywano z uzyskanych kwot. Liczebność konwentu w Topolnie wahała się od 3 do 10 zakonników i zależała od możliwości ekonomicznych placówki. Kiedy sytuacja gospodarcza była dobra, można było utrzymać większą ilość zakonników. Średnia liczba zakonników rezydujących w klasztorze wynosiła 6 osób. Natomiast średnia liczba czeladzi i służby klasztornej wynosiła 7 osób. Stąd też średnio w klasztorze przebywało 13 osób, które trzeba było odziać, wyżywić i zapewnić im odpowiednie warunki życia i pracy⁶⁶.

KASATA KLASZTORU

Kłęska w wojnie z Francją w 1806 r. i konieczność spłacenia kontrybucji, spowodowały że edyktem z 30 października 1810 r. skasowano klasztory katolickie na terytorium

⁶⁶ Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 535, APP t. 5, s. 675–676; sygn. 536, APP t. 6, s. 320–322; sygn. 537, APP t. 7, s. 356–366, 888–906; sygn. 540, APP t. 11b, s. 124–125, 218–225; sygn. 543, APP t. 13, s. 16–18, 205–207; sygn. 746, s. 29, 145–148; sygn. 759, APP t. 14, s. 50, 347–348; sygn. 1565, s. 59; sygn. 1641, s. 3, 5, 9, 31, 57, 84, 97, 133, 151, 229, 330, 341, 389–390; APByd., KT, sygn. 1, s. 9–10, 18, 29, 52, 60, 373, 122, 139, 186; sygn. 9, s. 211; sygn. 12, s. 30 sygn. 28, s. 119.

państwa pruskiego. Akcję podjęto 19 listopada 1810 r. i w jej wyniku przejęto wszystkie dobra i cały majątek ruchomy klasztorów. Akcją kierowała pięcioosobowa Komisja Główna oraz komisje regionalne. Skasowano łącznie 69 klasztorów, w tym 56 męskich i 13 żeńskich⁶⁷.

Jednak paulini pracowali w Topolnie do 1818 r. Wówczas, to władze pruskie zmusiły zakonników do opuszczenia klasztoru i przekazały parafię biskupowi diecezjalnemu⁶⁸.

ZAKOŃCZENIE

Analizując okoliczności fundacji klasztoru w Topolnie należy stwierdzić, że został on założony przez przedstawicieli średniej szlachty. Powstałe w XVII w. klasztory w Konopnicy i Łęczeszycach, również fundowały rody średnioszlacheckie. Paulini przejęli posługę w parafii, podobnie jak w Konopnicy, Łęczeszycach i Włodawie⁶⁹.

Uposażenie klasztoru było niewielkie i obejmowało jedną wieś i pewną część drugiej. Takie uposażenie spowodowało, że klasztor w Topolnie znalazł się na jednym z końcowych miejsc wśród placówek polskiej prowincji paulinów, co ilustruje tabela nr 7. W latach 1772–1783 r. klasztor utracił wieś Cieleszynek i w posiadaniu paulinów pozostały tylko grunty leżące wokół Topolna oraz folwark klasztorny. Areal całkowity, jaki posiadał klasztor i parafia w Topolnie był stosunkowo duży sytuował placówkę na siódmym miejscu wśród placówek polskiej prowincji paulinów. Jednak trzeba pamiętać, że uprawiano maksymalnie połowę tego arealu.

Tabela 7. Dobra ziemskie należące do klasztorów polskiej prowincji paulinów 1382–1864.

Lp.	Klasztor	Ilość jednostek osadniczych (miasta, wsie, osady)	Areal całkowity [morgi]
1	Jasna Góra	127	5976,58
2	Leśna	16	4907,00
3	Włodawa	10	1015,00
4	Warszawa	7	260,75

⁶⁷ J. Kopiec, *Kościół na Śląsku u progu sekularyzacji*, w: *Sekularyzacja dóbr kościelnych na Górnym Śląsku w 1810 roku*, red. F. Wolnik, Opole 2011, s. 85.

⁶⁸ H. Karbownik, op. cit., s. 77; APByd., KT, sygn. 28, s. 41, 51–54, 71.

⁶⁹ AJG, sygn. 596, s. 27–47, 201; sygn. 741, APP, t. 1, s. 621–639; sygn. 1539, s. 1–6, 43–50; sygn. 1554, s. 11; Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWł.), Akta wizytacji Arcybiskupów Gnieźnieńskich (dalej: AWAG) sygn. 315, 237–238; M.S. Zdzienicki, *Rejestry metryk szlacheckich powiatu grójeckiego, z. 7, Parafia Łęcieszyce 1657–1800*, Kalisz 1937, s. 4; J. Kumor-Mielnik, *Włodawa*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. XX, Lublin 2014, s. 803–804; M. Nadratowski, *Parafia i klasztor oo paulinów*, w: *Włodawa. Miasto i region na przełomie XX/XXI wieku*, red. E. Olszewski, Lublin–Warszawa 2002, s. 251–252; D. Cichor, *Dzieje kościoła i klasztoru i klasztoru paulinów we Włodawie 1698–1864*, SC 1993, t. XIII, s. 377–379.

Lp.	Klasztor	Ilość jednostek osadniczych (miasta, wsie, osady)	Areał całkowity [morgi]
5	Łęczeszycze	6	323,50
6	Konopnica	5,½	535,00
7	Leśniów	5	82,00
8	Stara Wieś	4	669,20
9	Łąki Panny Maryi pod Głogówkiem	4	184,80
10	Beszowa	3	172,79
11	Wilno	3	33,00
12	Wieruszów	2, 1/3	brak danych
13	Skalka	2	313,71
14	św. Barbara	2	70,00
15	Horoszki	2	70,00
16	Niżniów	2	60,00
17	Krzeszowice	2	30,00
18	Jazłowiec	2	brak danych
19	Brdów	2	brak danych
20	Topolno	1, ½	321,00
21	Wieluń	1, ½	105,00
22	Pińczów	1	203,52
23	Norzyńsk	1	59,50
24	Oporów	1	42,86
25	św. Zygmunt w Starej Częstochowie	0	34,52
26	Lwów	0	brak danych
27	Wielgomłyny	brak danych	brak danych
	Ogółem	213,80	15 459,73

Źródło: J. Szpak, *Podstawy ekonomiczne klasztoru paulinów w Wieluniu od końca XIV do początku XIX wieku*, „Nasza Przeszłość” 2022, 137, s. 100–103.

Jeżeli chodzi o zapisy finansowe, sytuowały one placówkę na trzecim miejscu wśród czterech fundowanych klasztorów w XVII w. Natomiast jeżeli chodzi o wszystkie placówki polskiej prowincji, to na obecnym etapie badań trudno powiedzieć jakie kwoty miały poszczególne klasztory i rezydencje. Problem ten wymaga dalszych

badania⁷⁰. Wysokość zapisanych sum zależały od warunków lokalnych. Jednak często zdarzało się że pieniądze te nie przynosiły oczekiwanych dochodów. Część sum została bowiem utracona na rzecz szlachty i zaborców, a zjawiskiem nagminnym były zaległości w wypłatach odsetek lub zupełne zaprzestanie ich wypłacania. Trzeba również pamiętać, że część zapisanych sum, to długi wobec zapisodawców. Ich odzyskanie wiązało się z wieloletnimi sporami sądowymi oraz ze znacznymi kosztami. Zatem zapisy finansowe nie zawsze dawały oczekiwane korzyści, a często łączyły się z poważnymi problemami i kosztami.

Organizacja konwentu była zgodna z regułami zakonnymi. Na jego czele stał przeor i wspierający go urzędnicy. To przeor kierował życiem konwentualnym i gospodarczym. W tej ostatniej dziedzinie wspierał go brat-laik. Podobnie jak w innych klasztorach paulińskich podstawą ekonomiczną klasztoru były dobra ziemskie i prowadzona w nich gospodarka rolno-hodowlana. Z tym, że najważniejszą rolę odgrywała produkcja roślinna. Podobnie jak w innych klasztorach prowadzono browary, gorzelnie i młyny, gdzie przerabiano produkty dostarczane przez folwark. W Topolnie jak i w innych klasztorach podstawą organizacji pracy w folwarkach była pańszczyzna i inne zobowiązania poddanych. Ich wysokość zależała od wielkości gospodarstwa danego poddanego. Ciężary folwarczno-pańszczyźniane nie przekraczały możliwości danych gospodarzy. Zgodnie z obowiązującymi w innych dobrach leżących w Prusach Królewskich, część ziemi była wydzierżawiona przez wolnych gburów. Obok poddanych w dobrach pracowali pracownicy sezonowi oraz czeladź i służba kościelna. Byli oni wynagradzani pieniędzmi, ale i w naturaliach. Podobna sytuacja występowała w dobrach innych klasztorów, np. jasnogórskiego, leśniowskiego czy wieluńskiego⁷¹.

⁷⁰ Zapisy kapitałowe dla klasztorów fundowanych w XVII w. kształtowały się następująco: Konopnica – 69 677/00 zł pol., Łęczyszce – 7050/00 zł pol., Klasztor pw. św. Barbary – 138 137/02 zł pol., Warszawa – 64 186/00 zł pol.; 52 000/00 zł węgierskich, Włodawa – 876 496/00 zł pol., patrz: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Komisja Województwa Mazowieckiego – Rząd Gubernialny Mazowiecki (KWM-RGM)) sygn. 4940, s. 85, 112–117, 121–122; sygn. 5485, s. 24–25, 36, 66, 74–75, 81–82, 85, 97–101, 104, 106, 120–121, 137–139, 165–168; sygn. 5723, s. 1–2, 5–7, 62; sygn. 5811, s. 1–4, 13–14, 18–20, 33–35, 39, 60–61, 158–160, 162–165, 216–217, 246; sygn. 5988, s. 18–20, 22–23, 25, 31–32, 40–41, 51, 69; AJG, sygn. 451, s. 22–23; sygn. 490, s. 14, 16, 28–34, 49–50; sygn. 491, s. 69; sygn. 544, APP, t. 15, s. 160–170, 184–187; sygn. 558, s. 33–37, 53–56, 59; sygn. 596, s. 1–3, 6–8, 17, 27–47, 143–163; sygn. 757, s. 35; sygn. 926, s. 43–105, 115–127, 295; sygn. 952, s. 19–25, 31–32, 229–230, 233–234; sygn. 1009, s. 3; sygn. 1010, s. 2–3, 5, 13–28, 53–55, 59, 60, 65, 67; sygn. 1511, s. 25–27, 29; sygn. 1539, s. 145–149; sygn. 1548, s. 9; sygn. 1554, s. 97–99, 269–270; sygn. 1565, s. 1, 49–51, 67, 82–87; sygn. 1567, s. 33–35, 45–65, 67–70, 79–85, 87, 91, 99–100, 117–120, 199, 343–361; sygn. 1568, s. 27–30, 131–132, 147, 227–228, 280–281, 327–330, 345–351; sygn. 1586, s. 55–59, 75–77; sygn. 1614, s. 1–3, 54–55, 60–63; sygn. 1629, s. 229, 246–247, 249, 377–379, 381–382; sygn. 1641, s. 175, 185, 328–330; sygn. 1643, s. 167–180; sygn. 1644, s. 257–258; sygn. 1645, s. 3–9, 21, 26–28, 51; sygn. 1661, s. 9–11; sygn. 1671, s. 199–200; Archiwum Państwowe w Częstochowie, Akta Miasta Częstochowy, sygn. 1, s. 178.

⁷¹ J. Szpak, *Dzieje konwentu i parafii paulinów w Leśniowie-Żarkach 1706–1864*, SC 2002, t. XX, s. 451–473; idem, *Dzieje klasztoru i parafii w Leśniowie*, SC 2004, t. XXII, s. 442–445, 526–529; idem, *Działalność gospodarza paulinów polskich*, SC 2009, t. XXVII, s. 240–242, 248–250, 253–256; idem, *Polska prowincja paulinów od XVII wieku do 1864 roku. Dzieje gospodarze: klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie*, Katowice 2020, s. 89–92, 99–155, 158–160, 516–518, 520–522; idem, *Podstawy ekonomiczne klasztoru paulinów w Wieluniu od końca XIV do początku XIX wieku*, „Nasza Przeszłość” 2022, 137, s. 97–107.

Reasumując należy stwierdzić, że klasztor w Topolnie otrzymał wystarczające wyposażenie, aby funkcjonować jako konwent i parafia. Jednak złożona sytuacja polityczna (wojny), spory ze szlachtą, warunki pogodowe, a być może nieumiejętne kierowanie gospodarstwem spowodowały, że klasztor przeżywał trudności ekonomiczne. Niechętna polityka władz pruskich spowodowała wreszcie utratę większości dóbr. Paulini pozostali w Topolnie tylko dlatego, że prowadzili działalność duszpasterską w parafii. Jednak, kiedy sytuacja finansowa państwa pruskiego uległa znacznemu pogorszeniu, skonfiskowano wszelką własność klasztoru, a samą placówkę zlikwidowano.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

- Komisja Województwa Mazowieckiego-Rząd Gubernialny Mazowiecki, sygn. 4940, 5485, 5723, 5811, 5988.

Archiwum Diecezjalne we Włocławku

- Akta wizytacji Arcybiskupów Gnieźnieńskich (AWAG), sygn. 315.

Archiwum Państwowe w Częstochowie

- Akta Miasta Częstochowy (AMCz.), sygn. 1, 200.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

- Klasztor w Topolnie (KT), sygn. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 20, 21, 25, 26, 28.

Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie

- sygn. 451; 490; 491; 535, APP t. 5; 536, APP t. 6; 537, APP t. 7; 538, APP t. 8; 540, APP t. 11b; 543, APP t. 13; 544, APP, t. 15; 558; 596; 741, APP, t. 1; 746; 757; 758, APP t. 10; 759 APP t. 14; 926; 952; 1009; 1010; 1511; 1539; 1548; 1554; 1565; 1567; 1568; 1586; 1614; 1626; 1629; 1639; 1641; 1643; 1644; 1645; 1661; 1671.

Źródła drukowane

Księga 2 obejmująca lata od 1663 do 1727. Autor: o. Mikołaj Benger OSPE, w: Roczniki zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika, t. 1, opr. L. Chałupka. Częstochowa–Jasna Góra 2008.

Opracowania

Chodyński S., *Paulini w Polsce*, w: *Encyklopedia kościelna*, wyd. M. Nowodworski, t. XVIII, Warszawa 1892.

Cichor D., *Dzieje kościoła i klasztoru i klasztoru paulinów we Włodawie 1698–1864*, „Studia Claromontana” 1993, t. XIII.

Dunin-Wąsowicz A., *Pomiary gruntu w Koronie w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1994.

Flaga J., *Działalność duszpasterska zakonów w drugiej połowie XVIII wieku*, Lublin 1986.

- *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, t. II, cz. 1, *Duszpasterstwo*, w: *Materiały do atlasu historycznego Chrześcijaństwa w Polsce*, t. VIII, Lublin 1991.

Gach P.P., *Geografia strat zakonów polskich w końcu XVIII i XIX wieku*, Rzym 1980.

Karbownik H., *Opodatkowanie dochodów duchowieństwa i dóbr kościelnych na ziemiach polskich w okresie zaborów 1772–1918*, Lublin 1998.

Kopiec J., *Kościół na Śląsku u progu sekularyzacji*, w: *Sekularyzacja dóbr kościelnych na Górnym Śląsku w 1810 roku*, red. F. Wolnik, Opole 2011.

Kowalczyk R., *Polityka gospodarcza i finansowa Księstwa Warszawskiego w latach 1807–1812*, Łódź 2010.

Koźbiałowicz C., *Wyjaśnienie do konstytucji paulińskich zwane „Directorium Ordinis S. Pauli Primi Eremitae” z roku 1736*, „Studia Claromontana” 1996, t. XVI.

- Kumor-Mielnik J., *Włodawa*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. XX, Lublin 2014.
- Muszyńska J., *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012.
- Nadratowski M., *Parafia i klasztor oo paulinów*, w: *Włodawa. Miasto i region na przełomie XX/XXI wieku*, red. E. Olszewski, Lublin–Warszawa 2002.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Odyniec W., *Położenie ekonomiczne i społeczne chłopów województwa pomorskiego w XVIII wieku*, Gdańsk 1967.
- Szafraniec K., *Konwent paulinów jasnogórskich 1382–1864*, Rzym 1966.
- Szpak J., *Działalność gospodarza paulinów polskich*, „*Studia Claromontana*” 2009, t. XXVII.
- *Dzieje klasztoru i parafii w Leśniowie*, „*Studia Claromontana*” 2004, t. XXII.
  - *Dzieje konwentu i parafii paulinów w Leśniowie–Żarkach 1706–1864*, „*Studia Claromontana*” 2002, t. XX.
  - *Podstawy ekonomiczne klasztoru paulinów w Wieluniu od końca XIV do początku XIX wieku*, „*Nasza Przyszłość*” 2022, 137.
  - *Polska prowincja paulinów od XVII wieku do 1864 roku. Dzieje gospodarcze: klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie*, Katowice 2020.
  - *Struktura organizacyjna i społeczna saskich saskich*, w: *Religia i polityka. Kwestie wyznaniowe i konflikty polityczne w Europie w XVIII wieku*, red. L. Harc, G. Wąs, Wrocław 2009.
  - *Struktura organizacyjna i społeczna paulinów polskich w dobie stanisławowskiej*, w: *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. I, *Kultura–instytucje–gospodarka w XVI–XVIII stuleciu*, red. K. Łopatecki, W. Walczak, Białystok 2007.
- Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski, K. Stanek przy współudziale: Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Walachowicz T., *Kościół katolicki w prawodawstwie Księstwa Warszawskiego*, Lublin 1984.
- Wąsicki J., *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Południowe 1793–1806. Studium historycznoprawne*, Wrocław 1957.
- Wysocki J., *Kościół katolicki pod zaborem pruskim*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. II: 1764–1945, cz. 1: 1764–1918, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974.
- Zbudniewek J., *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*, „*Nasza Przyszłość*” 1969, 31.
- *Paulini wczoraj i dzisiaj*, „*Studia Claromontana*” 2007, t. XXV.
- Zdzienicki M. S., *Rejestry metryk szlacheckich powiatu grójeckiego, z. 7, Parafija Łęcieszycze 1657–1800*, Kalisz 1937.
- Ziółek E. M., *Między tronem a ołtarzem. Kościół i państwo w Księstwie Warszawskim*, Lublin 2012.
- Złotkowski D., *Pod pruskim zaborem 1793–1806*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru*, t. II, Częstochowa 2005.